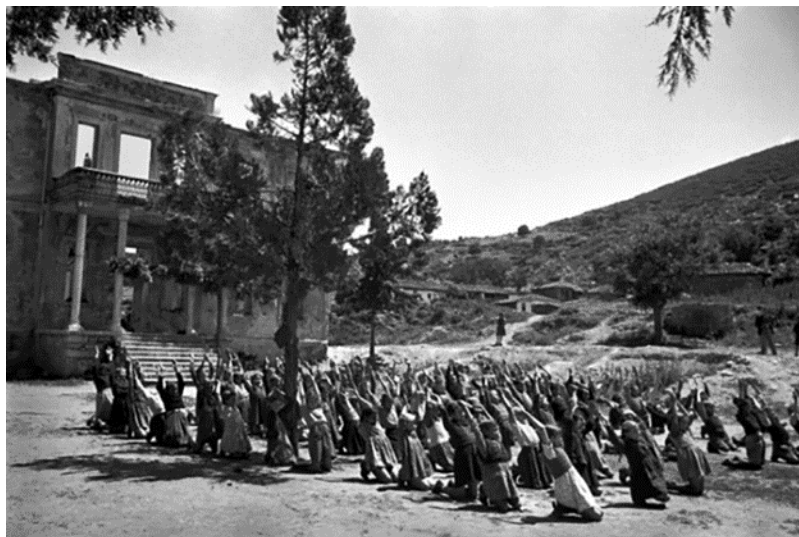

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ (ΣΑΕ)
ΔΗΜΟΣΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ (ΔΙΣ)

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Το ολοκαύτωμα του Χορτιάτη στο δημόσιο λόγο τον 21ο αιώνα

Αθανάσιος Κουργιόζος

A.M.: 535163

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Ελένη Κούκη

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2026

Περίληψη της διατριβής

Η παρούσα διπλωματική εργασία διερευνά τις μεταβολές της συλλογικής μνήμης και του δημόσιου λόγου γύρω από το ολοκαύτωμα του Χορτιάτη (2 Σεπτεμβρίου 1944), εστιάζοντας στην περίοδο από την αρχή του 21ου αιώνα έως σήμερα. Μέσα από την κριτική αντιπαραβολή αρχειακών τεκμηρίων, προφορικών μαρτυριών, δικαστικών αποφάσεων και πολιτισμικών αναπαραστάσεων (θεατρικές παραστάσεις, συμφωνικά έργα, εικαστικές εκθέσεις, ψηφιακές αφηγήσεις) αναδεικνύεται η σταδιακή ανατροπή της κυρίαρχης μεταπολεμικής αφήγησης, η οποία απέδιδε την ευθύνη της καταστροφής στην ενέδρα του ΕΛΑΣ (Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός). Η έρευνα τεκμηριώνει τον προμελετημένο χαρακτήρα του γερμανικού εγκλήματος στο πλαίσιο του Ολοκληρωτικού Πολέμου και της στρατηγικής αποχώρησης των κατοχικών δυνάμεων, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα τον ρόλο των Ελλήνων συνεργατών τους, τη συμβολή των τοπικών φορέων μνήμης (Κίνηση Πολιτών Χορτιάτη, εφημερίδα «Χορτιάτης 570») και την επίδραση της Δημόσιας Ιστορίας στη διαμόρφωση μιας πολυφωνικής και αναστοχαστικής ιστορικής συνείδησης. Η εργασία καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η μνήμη του ολοκαυτώματος του Χορτιάτη αποτελεί ένα ζωντανό πεδίο διαπραγμάτευσης της ιστορικής αλήθειας, το οποίο συνδέεται άρρηκτα με ζητήματα αποζημιώσεων, ευθύνης και συλλογικής ταυτότητας, παραμένοντας μια ανοιχτή εκκρεμότητα της ελληνικής και ευρωπαϊκής ιστορίας.

Thesis abstract

This master's thesis investigates the transformations of collective memory and public discourse surrounding the holocaust of Hortiatitis (September 2, 1944), focusing on the period from the beginning of the 21st century to the present day. Through a critical juxtaposition of archival records, oral testimonies, judicial decisions, and cultural representations (including theatrical performances, symphonic works, art exhibitions, and digital narratives) the study brings to light the gradual subversion of the dominant post-war narrative, which had attributed responsibility for the destruction to an ambush by ELAS (the Greek People's Liberation Army). The research substantiates

the premeditated nature of the German crime within the framework of total war and the strategic withdrawal of the occupation forces, while simultaneously highlighting the role of Greek collaborators, the contribution of local memory agents (such as the Citizens' Movement of Hortiatis and the newspaper «Hortiatis 570»), and the influence of Public History in shaping a polyphonic and self-reflective historical consciousness. The thesis concludes that the memory of the Hortiatis holocaust constitutes a living field of negotiation over historical truth, inextricably linked to issues of reparations, accountability, and collective identity, and remains an open pending issue of both Greek and European history.

ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αθανασιάδης Α., (επιμ.), *Η υπόθεση των καταγγελιών του βουλευτή Κιλκίς της Ενώσεως Κέντρου Δημοσθ. Παπαδόπουλου κατά του βουλευτή Κιλκίς Κων. Παπδόπουλου ΕΡΕ για συνεργασία του δεύτερου με τους Γερμανούς κατά την περίοδο της Κατοχής* (εφ. «Ελευθερία»-«Μακεδονία», 1962-1966), αυτοέκδοση [PDF]:

chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.chcnews.org/books/b41_doc.pdf

Αλμετίδου-Κουτσιαλή, Ε., *Το ολοκαύτωμα του Χορτιάτη* (ντοκουμέντο), Εκδοτική Ομάδα, Θεσσαλονίκη, 2011.

Αποστολίδου, Χ., *Το κάψιμο του Χορτιάτη – Στον ουρανό πηδούν φωτιές*, Χορτιάτης 570, Θεσσαλονίκη, 2015.

Αριστοτέλης, *Περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν* (*De Sensu et Sensibilibus*), 442a (έκδοση Immanuel Bekker, 1831):

<https://archive.org/details/aristotelisopera02arisrich/page/n3/mode/2up>

Βαλαχάς, Θ., *Ο Χορτιάτης στις παλιές ιστορίες*, Χορτιάτης 570, Χορτιάτης, 2005.

Βαλαχάς, Θ., Θεοχάρη, Δ., *2 Σεπτεμβρίου 1944, Χορτιάτης – Ό,τι απόμεινε από τη μέρα εκείνη, η μνήμη είναι*, Χορτιάτης 570, Χορτιάτης, 1η έκδοση, 2008.

Βαλαχάς, Θ., «Τα νέα στοιχεία μας το επιβεβαιώνουν» - Το έγκλημα ήταν προαποφασισμένο», στην εφημερίδα *Χορτιάτης 570*, Σεπτέμβριος 2009.

Βαλαχάς, Θ., Θεοχάρη, Δ., *2 Σεπτεμβρίου 1944, Χορτιάτης – Ό,τι απόμεινε από τη μέρα εκείνη, η μνήμη είναι*, Χορτιάτης 570, Χορτιάτης, 2η έκδοση, 2012.

Βαν Μπούσχοτεν, Ρ., *Ανάποδα χρόνια: Συλλογική μνήμη και Ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών (1900-1950)*, Πλέθρον, Αθήνα, 1997.

Βενιανάκης, Α., *Δάγκουλας, ο «δράκος» της Θεσσαλονίκης – Συμβολή στην ιστορία των Ταγμάτων Ασφαλείας επί Κατοχής (1941-1944)*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2016.

Βήττος, Χ., *Τα Γρεβενά στην Κατοχή και στο Ανταρτικό, Ιστορική Μελέτη Δεκαετίας 1940-1950*, Art of Text, Θεσσαλονίκη, 2000.

Βουρνάς, Τ., *Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας, Τόμος Δ' – Ο Εμφύλιος*, Πατάκης, Αθήνα, 1997.

Βουρνάς, Τ., *Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας, Τόμος Ε' – Από τα πρώτα μετεμφυλιοπολεμικά χρόνια ως την ημέρα του στρατιωτικού πραξικοπήματος των συνταγματαρχών*, Πατάκης, Αθήνα, 1997.

Γάλλος, Θ., «Το καλοκαίρι του 1944», στο *Το ολοκαύτωμα του Χορτιάτη – Η θηριωδία των ναζιστικών δυνάμεων*, Δήμος Πυλαίας-Χορτιάτη – Ν.Κ. Συμβουλευτική Αλέξανδρος Ε.Π.Ε., Αθήνα, 2021.

Γάλλος, Θ., «Το Ολοκαύτωμα του Χορτιάτη», στο *Το ολοκαύτωμα του Χορτιάτη – Η θηριωδία των ναζιστικών δυνάμεων*, Δήμος Πυλαίας-Χορτιάτη – Ν.Κ. Συμβουλευτική Αλέξανδρος Ε.Π.Ε., Αθήνα, 2021.

Γάλλος, Θ., «Ο Χορτιάτης και η συμμετοχή του στην ΕΑΜική αντίσταση», στο *Το ολοκαύτωμα του Χορτιάτη – Η θηριωδία των ναζιστικών δυνάμεων*, Δήμος Πυλαίας-Χορτιάτη – Ν.Κ. Συμβουλευτική Αλέξανδρος Ε.Π.Ε., Αθήνα, 2021.

Γιώτης, Ν., «Το Ασβεστοχώρι στην κατοχή», στοιχεία από το βιβλίο του δημοσιογράφου με τίτλο *Το Ασβεστοχώρι στην Κατοχή – Η συμβολή του στο έπος του '40 και στην Εθνική Αντίσταση*, στην ιστοσελίδα *Ασβεστοχώρι on-line*:

http://www.asvestohori.gr/?page_id=21

Γκαβέας, Δ., «Έμπερχαρντ Ρόντχολτς: Δεν έχει αποδοθεί δικαιοσύνη για τα εγκλήματα της κατοχής – Δεν είναι μόνο οι επανορθώσεις και το κατοχικό δάνειο», άρθρο στην ιστοσελίδα *HUFFPOST*, στήλη «Πολιτική», 28 Οκτωβρίου 2021:

<https://www.huffingtonpost.gr/politiki/empercharnt-rontcholts-den-echi-apodothi-dikeosini-gia-ta-egklimata-tis-katochis/>

Γκουραμάνης, Γ., *Ο ιστορικός Χορτιάτης*, αυτοέκδοση, Χορτιάτης, 1988.

Δεμισιώτης, Ν., «Ο μακελάρης της Κρήτης και της Μακεδονίας Φριτς Σούμπερτ που καταδικάστηκε 271 φορές σε θάνατο», άρθρο στην ιστοσελίδα *reader*, στήλη «Σαν σήμερα», 22 Οκτωβρίου 2024:

<https://www.reader.gr/san-simera/o-makelaris-tis-kritis-kai-tis-makedonias-frits-soympert-poy-katadikastike-se-271-fores-se-thanato/577943>

Δημητρακόπουλος, Δ., «Στρατόπεδο Παύλου Μελά: Από τη σιωπή στην ιστορική επίγνωση», άρθρο στην ιστοσελίδα *DW*, στήλη «Ιστορία / Ελλάδα», 24 Φεβρουαρίου 2026:

<https://www.dw.com/el/%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CF%8C%CF%80%CE%B5%CE%B4%CE%BF-%CF%80%CE%B1%CF%8D%CE%BB%CE%BF%CF%85-%CE%BC%CE%B5%CE%BB%CE%AC-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%B7-%CF%83%CE%B9%CF%89%CF%80%CE%AE-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B5%CF%80%CE%AF%CE%B3%CE%BD%CF%89%CF%83%CE%B7/a-76099741>

Δημητρούλια, Τ., «Αντιστασιακή λογοτεχνία και μνήμη», άρθρο στην ιστοσελίδα *Η εφημερίδα των συντακτών*, στήλη «Νησίδες», 27 Οκτωβρίου 2023:

https://www.efsyn.gr/nisides/409418_antistasiaki-logotehnia-kai-mnimi

Δορδανάς, Σ., *Έλληνες εναντίον Ελλήνων – Ο κόσμος των Ταγμάτων Ασφαλείας στην κατοχική Θεσσαλονίκη 1941-1944*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2006.

Δορδανάς, Σ., *Το αίμα των αθώων – Αντίποινα των γερμανικών αρχών Κατοχής στη Μακεδονία, 1941-1944*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 2007.

Δορδανάς, Σ., «‘Η Καλαμαριά είναι κομμουνιστική’: Το μπλόκο της 13ης Αυγούστου 1944», στο *Η Καλαμαριά γράφει ιστορία (1940-1967): Από την επιβίωση στη δημιουργία*, Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού Δήμου Καλαμαριάς, Θεσσαλονίκη, 2004.

Δορδανάς, Σ., «Το Χρονικό μιας καταστροφής (Χορτιάτης 1944)», ταινία-ντοκιμαντέρ της Χρύσας Τζελέπη και του Άκη Κερσανίδη που καταγράφει τη μαρτυρική ιστορία του ολοκαυτώματος του Χορτιάτη, 2013:

<https://vimeo.com/163372384>

Δροσάκη, Ε., *Εν Θεσσαλονίκη... Από τον πόλεμο, την κατοχή και την αντίσταση*, Οδυσσέας, Αθήνα, 1985.

Ζέκεντορφ, Μ., *Η Ελλάδα κάτω από τον αγκυλωτό σταυρό: Ντοκουμέντα από τα Γερμανικά Αρχεία, Κρατικό Αρχείο Πότσταμ, αρ. Φιλμ 18.655*, μετάφρ. Θανάσης Γεωργίου, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1991.

Ζέκεντορφ, Μ., *Η Ελλάδα κάτω από τον αγκυλωτό σταυρό: Ντοκουμέντα από τα Γερμανικά Αρχεία, Πολιτικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών της Βόννης, «Ειδικός πληρεξούσιος για τη Νότια Ανατολή»*, τομ. 1 (φ. 8 και φ. 43), μετάφρ. Θανάσης Γεωργίου, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1991.

Ιωαννίδης, Σ., «Περίπατος στη Θεσσαλονίκη του τρομερού ‘‘Δάγκουλα’’», άρθρο στην ιστοσελίδα *Η Καθημερινή*, στήλη «Βιβλίο», 24 Νοεμβρίου 2018:

https://www.kathimerini.gr/culture/books/996818/peripatos-sti-thessaloniki-toy-tromeroy-dagkoyla/?utm_source=chatgpt.com

Ιωάννου, Γ., *Το δικό μας αίμα*, Κέδρος, Αθήνα, 1980,

Καλτσίδα, Μ., «Η περιπατητική παράσταση ‘‘Οδός Μαρτύρων 2ας Σεπτεμβρίου’’ έρχεται στον δήμο Πυλαίας – Χορτιάτη», άρθρο στην ιστοσελίδα *ertnews.*, στήλη «ΕΡΤ3 – Πολιτισμός», 29 Αυγούστου 2023:

<https://www.ertnews.gr/ert3/i-peripatitiki-parastasi-odos-martyron-2as-septemvriou-erxetai-ston-dimo-pylaias-xortiati/>

Κακογιάννης, Α., «Η νέα Θεσσαλονίκη του Εμπράρ», άρθρο στο περιοδικό *Τεχνογράφημα*, ενημερωτικό έντυπο του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας / Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας (ΤΕΕ/ΤΚΜ), Τεύχος 455, 15 Ιανουαρίου 2013.

Καλογρηάς, Β., «Ένοπλες ομάδες ανεξάρτητων οπλαρχηγών και εθνικιστικών αξιωματικών στην περιοχή μεταξύ Στρυμόνα και Αξιού», στο *Οι άλλοι καπετάνιοι, Αντικομμουνιστές ένοπλοι στα χρόνια της Κατοχής και του Εμφυλίου*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 2006.

Καλογρηάς, Β., *Το αντίπαλο δέος – Οι εθνικιστικές οργανώσεις αντίστασης στην κατεχόμενη Μακεδονία (1941 -1944)*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2012.

Καραντηνός, Ν., «Ο ζωντανός τελάλης (το Χωνί της Κατοχής)», άρθρο στην ιστοσελίδα *Ριζοσπάστης*, στήλη «Πολιτική», Κυριακή 8 Ιουνίου 2003:
<https://www.rizospastis.gr/story.do?id=1823319>

Καραπάνος, Χ., «Η Οδός 14ης Σεπτεμβρίου 1944 στα Γιαννιτσά», άρθρο στην ιστοσελίδα *My Point*, στήλη «Ιστορία», 5 Σεπτεμβρίου 2024:
<https://mypointmagazine.gr/i-odos-tis-14is-septemvriou-1944/>

Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, Ξ., *Η βουλγαρική κατοχή στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη 1941-1944*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2007.

Κεκελιάδης, Κ., «Χορτιάτης Σύμβολο της αντίστασης, μνημείο της φρίκης», άρθρο στην εφημερίδα *Μακεδονία*, 7 Οκτωβρίου 2007.

Κουζινόπουλος, Σ., «Τα επιταγμένα κτίρια από τους Ναζί στην κατεχόμενη Θεσσαλονίκη», άρθρο στην ιστοσελίδα *parallaxi*, στήλη «Ιστορία», 24 Οκτωβρίου 2024:
<https://parallaximag.gr/thessaloniki-news/istoria/ta-epitagmena-ktiria-apo-toys-nazi-stin-katechomeni-thessaloniki>

Κούκουνας, Δ., *Η Κατοχή στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη*, Historia, Αθήνα, 2022.

Κωτόπουλος, Τ. Η., Καρασαββίδου, Ε., *Το ολοκαύτωμα του Χορτιάτη. Η “κατασκευασμένη αληθοφάνεια” της ιστορικής αφήγησης και η προσωπική μαρτυρία ως παράγοντας αναδιοργάνωσης της ιστορικής πραγματικότητας – Πρακτικά*, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ, ΚΘ΄ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ 16-18 Μαΐου 2008 & ΚΗ΄ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ (Μέρος Β΄) 25-27 Μαΐου 2007, Θεσσαλονίκη, 2009.

Λάζου, Β., «Λευκή Τρομοκρατία. Το οργανωμένο έγκλημα προλούδιο του Εμφυλίου», άρθρο στην ιστοσελίδα *Ιστορία – Θεωρητικά Κείμενα, Ντοκουμέντα του επαναστατικού κινήματος*:
https://istorika-ntokoumenta.blogspot.com/2016/12/blog-post_13.html

Μαθιόπουλος, Β. Π., *Η Ελληνική Αντίσταση (1941-1944) και οι «Σύμμαχοι»*, όπως καταξιώνεται από τα επίσημα γερμανικά αρχεία (2η έκδοση), Παπαζήση, Αθήνα, 1980.

Μαθιόπουλος, Β. Π., *Ο Δεκέμβριος του 1944*, Νέα Σύνορα – Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1994.

Μαθιόπουλος, Β. Π., *Οι Ναζί για την Εθνική Αντίσταση στην Ελλάδα – Επτά απόρρητες εκθέσεις του Γενικού Επιτελείου του Χίτλερ*, Δρόμων-Μηνύματα Ε.Π.Ε., Αθήνα, 2012:

<https://www.esiea.gr/efyge-o-vasos-mathiopoylos/>

Μανωλεδάκη, Ε., «Βραδιά ωραίων λέξεων: Ένας θεσμός ενεργητικής συμμετοχής στον πολιτισμό...» και Μπάμπης Νανακούδης, «2019: Έτος μνήμης Ολοκαυτώματος Χορτιάτη – Σημαντικές τιμητικές εκδηλώσεις-δράσεις για τα 75χρονα», άρθρα στην εφημερίδα *Χορτιάτης 570*, Σεπτέμβριος 2019.

Μανωλεδάκης, Μ., «Ολοκαύτωμα Χορτιάτη: Το χρέος μας στους νεκρούς», άρθρο της εφημερίδα *Χορτιάτης 570*, Σεπτέμβριος 2019. Το ως άνω άρθρο αποτέλεσε την κεντρική ομιλία του ακαδημαϊκού στο μνημείο του ολοκαυτώματος την ημέρα της επετείου του 2019.

Μανωλεδάκης, Μ., «Κισσός. Προσέγγιση της ιστορίας μιας αρχαίας θρακικής πόλης», στο Αθηνά Ιακωβίδου (επιμ.), *Η Θράκη στον ελληνορωμαϊκό κόσμο – Πρακτικά του 10ου Διεθνούς Συνεδρίου Θρακολογίας, Κομοτηνή – Αλεξανδρούπολη, 18-23 Οκτωβρίου 2005*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.). Ινστιτούτο Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας, Αθήνα, 2007.

Μαυρογορδάτος, Γ. Θ., *Ε Ιστορικά*, τεύχ. 91 (Γαλλική Επανάσταση), 12 Ιουλίου 2001.

Μητσόπουλος, Θ., *Στα Μακεδονικά βουνά – Το 3ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ*, Κέδρος, Αθήνα, 1979.

Μπακαϊμης, Α., Σαββοπούλου, Ξ., Αγγελινούδης, Αθ. Β., *Η ιστορία του Χορτιάτη*, Πνευματικό κέντρο κοινότητας Χορτιάτη, Χορτιάτης, 1994.

Μουρουγκλού, Α., (επιστ. επιμ.), Αντωνοπούλου Β., (φιολ. επιμ.), *Πανόραμα/Πυλαία/Χορτιάτης, Ασβεστοχώρι/Εξοχή/Φίλυρο*, Ελληνικές Εκδόσεις Α.Ε., Δήμος Πυλαίας Χορτιάτη, 2015.

Ναλτσάς, Χ. Α., *Το Μακεδονικόν ζήτημα και η σοβιετική πολιτική*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1954.

Νανακούδης, Μ., «Σημαντική η εκδήλωση μνήμης της Κίνησης Πολιτών Χορτιάτη», στην εφημερίδα *Χορτιάτης 570*, Οκτώβριος 2000.

Παπαθανασοπούλου, Κ. «Τόποι μνήμης και Δίκτυο Μαρτυρικών Χωριών και Πόλεων», στο *Το ολοκαύτωμα του Χορτιάτη – Η θηριωδία των ναζιστικών δυνάμεων*, Δήμος Πυλαίας-Χορτιάτη – Ν.Κ. Συμβουλευτική Αλέξανδρος Ε.Π.Ε., Αθήνα, 2021

Παπαπολυβίου, Π., «Θεσσαλονίκη, 6 Ιουνίου 1944», άρθρο στην ιστοσελίδα *Περί Ιστορίας και ιδία περί της νήσου Κύπρου...*, 11 Ιουνίου 2014:

<https://papapolyviou.com/2014/06/11/thessaloniki-6-iouniou-1944/>

Πασχαλούδη, Ε., *Ένας πόλεμος χωρίς τέλος – Η δεκαετία του 1940 στον πολιτικό λόγο, 1950-1967*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2010.

Παυλού, Σ., «Τιμήθηκε στον Χορτιάτη η επέτειος των 79 χρόνων από το ολοκαύτωμα», άρθρο στην ιστοσελίδα *ertnews.*, στήλη «Θεσσαλονίκη», 02 Σεπτεμβρίου 2023:

<https://www.ertnews.gr/ert3/timithike-ston-xortiati-i-epeteios-ton-79-xronon-apo-to-olokaytoma/>

Πετρόπουλος, Η., *Πτώματα, πτώματα, πτώματα...*, Νεφέλη, Αθήνα, 1990.

Πλάκας, Β. (επιμ.), *Το ολοκαύτωμα του Χορτιάτη στις 2 Σεπτεμβρίου 1944 – 60 χρόνια μετά, μνήμη και χρέος*, Δήμος Χορτιάτη, Θεσσαλονίκη, 2004.

Σκαλιδάκης, Γ. (Ζαν Μαρί), *Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (1944) – Ένας τύπος επαναστατικής εξουσίας, Πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές παράμετροι (Διδακτορική Διατριβή)*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Σχολή Νομικών, Οικονομικών Και Πολιτικών Επιστημών Τμήμα Πολιτικών Επιστημών, Θεσσαλονίκη, 2012.

Σπηλιώτη, Σ.-Σ., «Μια υπόθεση πολιτικής, όχι δικαιοσύνης: Η δίκη του Μέρτεν (1957–1959) και οι ελληνογερμανικές σχέσεις», στο Mark Mazower (επιμ.), *Μετά το τέλος του πολέμου: Ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*, Princeton University Press, Νιου Τζέρσεϊ, 2001.

Στίγκας, Θ., «Τέχνη – Λήθης Αντίδοτο / Ομαδική εικαστική έκθεση σε επιμέλεια Βασίλη Καρκατσέλη», άρθρο στην ιστοσελίδα [*photologio*], στήλη «Photo Δρώμενα», 27 Σεπτεμβρίου 2024: <https://www.photologio.gr/photodromena/texni-lithis-antidoto-omadiki-eikastiki-ekthesi-se-epimeleia-vasili-karkatseli/>

Ταμιωλάκης, Γ., *Η ιστορία της ύδρευσης της Θεσσαλονίκης*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2021.

Τσακιρίδης, Π., «Οι τελευταίες σκληρές μέρες της Κατοχής στη Νιγρίτα», στο *Σερραϊκά Σύμμεικτα, Τόμος Τέταρτος*, Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.), Σέρρες, 2018.

Φαρσακίδης, Γ., *Μια επιείχυντη συμφωνία και το ολοκαύτωμα του Χορτιάτη*, αυτοέκδοση, Θεσσαλονίκη, 2011.

Φλάισερ, Χ., *Στέμμα και Σβάστικα. Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944*, τόμ. 1, Παπαζήσης, Αθήνα, 1990.

Φραγκιαδουλάκης, Μ., «Τα μονοπάτια της μνήμης», ΝΤΟΚΙΜΑΝΤΕΡ | 30' | HD | 16:9, σε αναπτυξιακό στάδιο.

Φωτίου, Θ. Σ., «Έγκλημα και τιμωρία: Ο «Μακεδόνας» Φριτς Σούμπερτ (1944-1947)», άρθρο στο επιστημονικό περιοδικό *Θεσσαλονικέων πόλις*, Σεπτέμβριος 2006:

https://archive.org/details/issue_20/page/n49/mode/2up

Φωτίου, Θ. Σ., *Η ναζιστική τρομοκρατία στην Ελλάδα – Η αιματηρή πορεία του Φριτς Σούμπερτ και του ελληνικού «Σώματος Κυνηγών» στην κατοχική Κρήτη και Μακεδονία*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2011.

Χαραλαμπίδης, Μ., *Οι δωσίλογοι – ένοπλη, πολιτική και οικονομική συνεργασία στα χρόνια της Κατοχής*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2025.

Χαρίση, Α., *Η εθνικοαπελευθερωτική προσπάθεια του 16ου Συντάγματος ΕΛΑΣ Βερμίου – Η συμβολή του Κωνσταντίνου Κολλίντζα (Κολοκοτρώνης) και το «Τάγμα Διαρκούς Επίθεσης» (1940-1944)*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2024.

Abrams, L., *Θεωρία προφορικής ιστορίας*, επιμ. Ρ. Βαν Μπούσχοτεν, Πλέθρον, Αθήνα, 2016.

Baerentzen, L., *The German Withdrawal from Greece in 1944 and British Naval ‘Inactivity’*, Journal of Modern Greek Studies, Johns Hopkins University Press, Volume 5, Number 2, October 1987.

Berenbaum, M., «Holocaust», άρθρο στην ιστοσελίδα *Britannica*, στήλη «European history», 06 June 2026:

<https://www.britannica.com/event/Holocaust>

Brewer, D., *Greece, The Decade of War: Occupation, Resistance, and Civil War*, I.B. Tauris, London, 2016.

Brice, J. S., *German Holocaust Literature: Trends and Tendencies. Dissertation im Fach Soziologie*, Universität Konstanz, 2006, pp. 24-25, 27 [PDF]:

<chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpcgicfindmkaj/https://kops.uni-konstanz.de/server/api/core/bitstreams/64747077-0b42-4f49-b8fb-861f6f370f4d/content>

Browning, C. R., CR Martine Giboureau, «Politique nazie, travailleurs juifs, bourreaux allemands, Browning», Cercle d'étude de la Déportation et de la Shoah, 30 Avril 2016:

https://www.cercleshoah.org/spip.php?article525&debut_articles_rubrique=75&lang=fr

Bondar, A., «In liberated Greece. 1944», άρθρο στην ιστοσελίδα *WWII Arthur Bondar Collection*:

<https://ww2abc.com/collections/in-liberated-greece-1944>

Eder, R., «Under the Wheels of the War Machine», άρθρο στην ιστοσελίδα *Los Angeles Times*, στήλη World & Nation, 28 Νοεμβρίου 1993:

<https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1993-11-28-bk-61552-story.html>

Eley, G., «Holocaust History», άρθρο στην ιστοσελίδα *London Review of Books*, Vol. 5 No. 4 · 3 March 1983:

<https://www.lrb.co.uk/the-paper/v05/n04/geoff-eley/holocaust-history>

Friedländer, S., «Some Reflections on Transmitting the Memory of the Holocaust and its Implications, Particularly in Israel», στο *Interdisciplinary Handbook of Trauma and Culture*, Springer International Publishing, Cham, Switzerland, 2016.

Fukuyama, F., «The End of History?», άρθρο στο έντυπο περιοδικό *National Interest*, Summer 1989 [PDF]:

<https://pages.ucsd.edu/~bslantchev/courses/pdf/Fukuyama%20-%20End%20of%20History.pdf>

Geschke, L., «Kulturtipp – ‘Griechenlands vergessene Dörfer’», άρθρο στην ιστοσελίδα *Griechenland Zeitung*, στήλη «Πολιτισμός», 10 Ιουνίου 2023:

<https://www.griechenland.net/nachrichten/kultur/33110-kulturtipp-%e2%80%9egriechenlands-vergessene-d%C3%B6rfer%e2%80%9c>

Halbwachs, M., *Η Συλλογική Μνήμη*, Παπαζήση, Αθήνα, 2013.

Hammer, W., «Affidavit concerning Foertsch’s concern for civilians in Greece, partisan fighting in the Balkans, reprisal measures, his opposition to Nazi policies and propaganda, and his character as an officer», Αριθμός Εκθέματος Υπεράσπισης: Foertsch 37, Αριθμός Τεκμηρίου Υπεράσπισης: Foertsch 40, Παραπομπή: NMT 7, Harvard Law School – Library Nuremberg Trials Project, σ. 4454:

<https://nuremberg.law.harvard.edu/documents/150873-affidavit-concerning-foertschs-concern>

Hirsch, M., «Interview with Marianne Hirsch, Author of ‘The Generation of Postmemory’», συνέντευξη με την Marianne Hirsch, συγγραφέα του βιβλίου *The Generation of Postmemory – Writing and Visual Culture After the Holocaust* στην ιστοσελίδα *Columbia University Press*, στήλη «Author Interview»:

<https://cupblog.org/2012/10/10/interview-with-marianne-hirsch-author-of-the-generation-of-postmemory/>

Karpouchtsis, C., *German Foreign Policy and Greek Martyr Communities: Reconciliation Policy for Places of Memory in Greece and the Role of Recognition*, Springer VS, Wiesbaden, 2024.

Kazamias, G., ‘The Usual Bulgarian Stratagems’: *The Big Three and the End of the Bulgarian Occupation of Greek Eastern Macedonia and Thrace, September–October 1944*, *European History Quarterly*, Volume 29, Issue 3, First published July 1999.

Kennedy, R. M., *German Antiguerrilla Operations in the Balkans (1941-1944)* (Department of the Army Pamphlet No. 20-243), Washington D.C.: Department of the Army, 1954, pp. 32-33 [PDF]:

[chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c9/Robert M. Kennedy - German Antiguerrilla Operations in the Balkans %281941-1944%29 - CMH Pub 104-18 %281954%29.pdf](chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c9/Robert_M._Kennedy_-_German_Antiguerrilla_Operations_in_the_Balkans_%281941-1944%29_-_CMH_Pub_104-18_%281954%29.pdf)

Kosmidis, P., «Bunker Archaeology: The WW2 German “underworld” of Anatolia College in Thessaloniki, Macedonia, Greece, by Konstantinos Kirimis», άρθρο στην ιστοσελίδα WW2WRECKS.COM, στήλη «Bunker Archaeology, Photo gallery, WW2 in Greece»: <https://www.ww2wrecks.com/portfolio/bunker-archaeology-the-ww2-german-bunkers-of-anatolia-college-in-thessaloniki-macedonia-greece-by-konstantinos-kirimis/>

Lang, B., *Backshadowing and Apocalyptic History*, No 62, University of California Press: <https://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft3x0nb2ns&doc.view=content&chunk.id=nsd0e245&toc.depth=1&anchor.id=d0e800&brand=ucpress#X>

Mazower, M., *Inside Hitler's Greece: The Experience of Occupation, 1941-44*, Yale University Press, New Haven and London, 1993.

Prashad, V., «Against Resurgent Militarism», άρθρο στην ιστοσελίδα *Consortium News – Independent Investigative Journalism and Political Review*, Since 1995, 27 August 2025: <https://consortiumnews.com/2025/08/27/vijay-prashad-against-resurgent-militarism/>

Richter, C., «Germany rejects formal Greek war reparations claims», άρθρο στην ιστοσελίδα *GPIL – German Practice in International Law*, 21 Μαρτίου 2026: <https://gpil.jura.uni-bonn.de/2021/01/germany-rejects-formal-greek-war-reparations-claims/>

Roberts, G., *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939–1953*, Yale University Press, 2006.

Robinson, LA, «How your name can change the trajectory of your life», άρθρο στην ιστοσελίδα *The Telegraph*, 29 March 2026: https://www.telegraph.co.uk/education-and-careers/2026/03/29/how-your-name-can-change-the-trajectory-of-your-life/?recomm_id=f88835cf-fb95-4a54-aa6f-3cc152a1e90a

Rodogno, D., «Η ιταλική κατοχή», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ, Προκόπης Παπαστράτης (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα, τόμ. Γ1*, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2007.

Sarras, M., Department of Archive Processing, Days of Art in Greece – Arts, Letters, Culture in Greece, June 5, 2024 | Categories: History: <https://daysofart.gr/en/news/history-news/conference-of-the-federation-of-greek-textile-industries-with-the-occupation-authorities-1941/#respond>

Schellinger, A., «Erinnerungskultur und institutionelle Kulturmittler: Paralipomena zur Rezeption von Be-satzung und Widerstand im Athener Goethe-Institut», στο *Die Okkupation Griechenlands im Zweiten Weltkrieg: Griechische und deutsche Erinnerungskultur*, Böhlau Verlag, Köln, 2015.

Schmidt-Richberg, E., *Der Endkampf auf dem Balkan: Die Operationen der Heeresgruppe E von Griechenland bis zu den Alpen*, Scharnhorst Buchkameradschaft GmbH, Heidelberg, 1955.

Simpson, C., *Blowback: America's Recruitment of Nazis and Its Effects on the Cold War*, Weidenfeld & Nicolson, London, 1988.

Speer, A., *Inside the Third Reich*, Orion Books, London, 1979.

Strang, G. B, review of Fascism's European Empire: Italian Occupation during the Second World War by Davide Rodogno, *The Historian*, vol. 71, no. 1, 2009, pp. 170-172 [PDF]:

<file:///C:/Users/Nasos/Downloads/Historian%20-%202009%20-%20Strang%20-%20Fascism%20s%20European%20Empire%20%20Italian%20Occupation%20during%20the%20Second%20World%20War%20%20%20By%20Davide%20Rodogno.pdf>

Talmon, S., «Germany and Greece disagree over Germany war reparations stemming from the two World Wars», άρθρο στην ιστοσελίδα *GPIL – German Practice in International Law*, 26 Ιανουαρίου 2021:

<https://gpil.jura.uni-bonn.de/2021/01/germany-and-greece-disagree-over-germany-war-reparations-stemming-from-the-two-world-wars/>

Tessin, G., *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945* (Osnabrück: Biblio Verlag, 1965–2002), τόμος 13.

Ungureanu, G., *Romania's and Bulgaria's military effort against their former German ally (1944–1945) – a brief comparative overview*, POLITEHNICA University in Bucharest (U.N.S.T.P.B.), Pitești University Centre, Annals of the Academy of Romanian Scientists Series on History and Archaeology Volume 17, Number 1/2025.

Weiner, A., «Can a last name determine your job?», άρθρο στην ιστοσελίδα *The Guardian*, στήλη «Life and style», 17 September 2024:

https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2024/sep/17/aptronym-job-normative-determinism?utm_source=chatgpt.com

Yang, Y., Xuchen, S., «Remembering history: Japanese soldiers' cruelty in China during World War II», άρθρο στην ιστοσελίδα *CGTN*, 13 August 2020:

<https://news.cgtn.com/news/2020-08-13/Remembering-history-Japanese-soldiers-cruelty-in-China-during-WWII-SV74xBrUas/index.html>

Βιβλιονet – The Greek Books in Print: *Πατατζής, Σωτήρης, 1914-1991* (βιογραφικό):

<https://www.biblionet.gr/%CF%83%CF%89%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%B7%CF%82-%CF%80%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%B6%CE%B7%CF%82-c18645>

Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφή της 16ης Οκτωβρίου 1944, Νομός Θεσσαλονίκης, Απογραφή 1940 – Πραγματικός πληθυσμός, σ. 169 και Απογραφή 1940 – Τόμος 2, σ. 29. Από Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης (Ε.Ε.Τ.Α.Α. Α.Ε.), Πίνακες απογραφών πληθυσμού (1879 – 2011):

<https://www.eetaa.gr/metavoles-stin-t-a/fek-apografon-plithysmou-1879-2011/>

«Το Μπλόκο της Καλαμαριάς», Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Αντίστασης και του ΔΣΕ:

<https://ethniki-antistasi-dse.gr/mploko-kalamarias>

«‘Εκείνο το ...καταραμένο Σάββατο βράδι’’ στον Χορτιάτη», άρθρο στην ιστοσελίδα της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Συνταξιούχων ΟΑΕΕ (POSOAEE), 30 Δεκεμβρίου 2016:

<https://www.posoaee.gr/ekeino-to-katarameno-savvato-vradi-sto-xortiat/>

Ο.Φ.Υ.Π.Ε.Κ.Α., Λίμνες Κορώνεια και Βόλβη:

<https://necca.gov.gr/apeiloumena-eidi/limnes-koroneia-kai-volvi/>

Γερμανική Υπηρεσία Ακαδημαϊκών Ανταλλαγών (DAAD), Ελληνογερμανικό Ταμείο για το Μέλλον / Deutsch-Griechischer Zukunftsfonds [Ενημερωτικό Έντυπο], Βόννη/Αθήνα [PDF]:

chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www2.daad.de/medien/zukunftsfonds_dt_gr_04.pdf

Εκπαιδευτική ιστοσελίδα: Διδακτικά σενάρια για το Γυμνάσιο και την Α΄ Λυκείου – ιστορίες για τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο:

<https://ww2stories.gr/index.php/8-2015-03-16-21-03-33/1-martyrika-xwria>

Δίκτυο Μαρτυρικών Πόλεων και Χωριών 1940-1945, «Ελληνικά Ολοκαυτώματα»:

<http://www.greek-holocausts.gr/>

Δίκτυο Μαρτυρικών Πόλεων και Χωριών της Ελλάδος 1940-1945, «Ελληνικά Ολοκαυτώματα», Ιστορία Δικτύου:

<http://www.greek-holocausts.gr/index.php/2020-02-19-11-15-48/2020-02-19-11-18-08>

Δίκτυο Μαρτυρικών Πόλεων και Χωριών της Ελλάδος 1940-1945, «Ελληνικά Ολοκαυτώματα», Κοντομαρί:

<http://www.greek-holocausts.gr/index.php/2020-02-19-11-16-15/%CE%BA%CF%81%CE%AE%CF%84%CE%B7/%CE%B4%CE%AE%CE%BC%CE%BF%CF%82->

<http://www.greek-holocausts.gr/index.php/2020-02-19-11-16-15/%CE%BA%CF%81%CE%AE%CF%84%CE%B7/%CE%B4%CE%AE%CE%BC%CE%BF%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AC%CE%BD%CE%BF%CF%85-%CF%83%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%85/%CE%BA%CE%AC%CE%BD%CE%B4%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CF%82#>

Δίκτυο Μαρτυρικών Πόλεων και Χωριών της Ελλάδος 1940-1945, «Ελληνικά Ολοκαυτώματα», Κάνδαρος:

<http://www.greek-holocausts.gr/index.php/2020-02-19-11-16-15/%CE%BA%CF%81%CE%AE%CF%84%CE%B7/%CE%B4%CE%AE%CE%BC%CE%BF%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AC%CE%BD%CE%BF%CF%85-%CF%83%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%85/%CE%BA%CE%AC%CE%BD%CE%B4%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CF%82#>

Δήμος Πυλαίας – Χορτιάτη, «Κατασκευή Μουσείου Ολοκαυτώματος στον Χορτιάτη», 8 Ιουλίου 2025:

<https://pilea-hortiatis.gr/kataskevi-mouseiou-olokaftomatos-sto-chortiati/>

«Όταν το ΕΑΜ είχε την εξουσία στη Θεσσαλονίκη», άρθρο στην ιστοσελίδα *Το κουτί της Πανδώρας*, στήλη «Θέματα», 29 Οκτωβρίου 2016:

<https://www.koutipandoras.gr/article/otan-to-eam-eixe-thn-eoysia-sth-oessalonikh/>

Θέματα Στρατιωτικής Ιστορίας, «Εκθεσις Τζαμαλούκα Αϊάντος, ταγματάρχου ε.α., Αρχηγού Ε.Α.Ο. της Π.Α.Ο.»:

<https://stratistoria.wordpress.com/2019/12/13/1943-tzamaloukas-pao/>

Θέματα Στρατιωτικής Ιστορίας, «Οργάνωση Μονάδων, ΕΛΑΣ/ΓΣ/31 Μαρ 1944»:

<https://stratistoria.wordpress.com/1944/03/31/19440331-elas-organosi-monadon/>

«Οι δοσίλογοι της Μακεδονίας που εξοπλίστηκαν από τους Γερμανούς. Οι οργανώσεις, οι αρχηγοί και η δράση τους. Τι απέγιναν», άρθρο στην ιστοσελίδα *Η Μηχανή του Χρόνου*, στήλη «Ιστορία»:

<https://www.mixanitouxronou.gr/oi-dosilogoi-tis-makedonias-poy-exoplistikan-apo-toys-germanoys-oi-organoseis-oi-archigoi-kai-i-drasi-toys/>

«‘Ξάπλωσα πάνω στα πτώματα και έκανα τη σκοτωμένη. Έτσι γλύτωσα’». Ελένη Νανακούδη, η τελευταία μάρτυρας της σφαγής του Χορτιάτη», άρθρο στην ιστοσελίδα *Η Μηχανή του Χρόνου*, στήλη «Ιστορία»:

https://www.mixanitouxronou.gr/ksaplosa-pano-sta-ptomata-kai-ekana-ti-skotomeni-etsi-glytosa-apo-ti-sfagi-eleni-nanakoudi-i-teleftaia-martyras-tou-olokaftomatos-tou-xortiati-deite-ti-syglonistiki-martyria-tis/?utm_source=chatgpt.com

Συντακτική ομάδα ertnews.gr, 30 Οκτωβρίου 2024:

<https://www.ertnews.gr/roi-idiseon/i-apeleytherosi-tis-thessalonikis-apo-tous-nazi-30-oktovriou-1944-video/>

«Αναζητώντας το χρυσάφι του χρόνου», στο κανάλι *Περίεργες Συμπτώσεις* στη διαδικτυακή πλατφόρμα του YouTube:

<https://www.youtube.com/watch?v=Km1OIsIg3Cc&t=717s>

«(1982) - ΝΔ Αποχωρεί από τη Συζήτηση για την Αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης», στο κανάλι *Retro Retrolion* στη διαδικτυακή πλατφόρμα του YouTube:

<https://www.youtube.com/watch?v=vJ0xhvI1u98>

«ΚΟΘ making-of ‘Αφιέρωμα στο Ολοκαύτωμα του Χορτιάτη’ (11οκτ24)», στο κανάλι *Thessaloniki State Symphony Orchestra* στη διαδικτυακή πλατφόρμα του YouTube:

https://www.youtube.com/watch?v=s2jf2kCi_Ak

«Περίπατος Μνήμης στο Ολοκαύτωμα του Χορτιάτη», στο κανάλι *Κίνηση Πολιτών Χορτιάτη* στη διαδικτυακή πλατφόρμα του YouTube:

<https://www.youtube.com/watch?v=PFwULAWGmtw>

«Θεσσαλονίκη-Χορτιάτης: Περίπατος μνήμης για τα 80 χρόνια από το Ολοκαύτωμα | 1/9/2024 | ΕΡΤ», στο κανάλι *ΕΡΤ Α.Ε.* στη διαδικτυακή πλατφόρμα του YouTube:

<https://www.youtube.com/watch?v=g9wvss9lRJk>

«Το Κάψιμο | Μία Ψηφιακή Αφήγηση για το Ολοκαύτωμα του Χορτιάτη», στο κανάλι *Ιο Γενικό Λύκειο Μενεμένης* στη διαδικτυακή πλατφόρμα του YouTube:

https://www.youtube.com/watch?v=2T_9PToa9aI

Amnesty International, «Israel-OPT: Amnesty research shows Israel is committing genocide against Palestinians in Gaza - new report» («‘You Feel Like You Are Subhuman’: Israel’s Genocide Against Palestinians in Gaza»), 05 December 2024:

<https://www.amnesty.org.uk/latest/israel-opt-amnesty-research-shows-israel-committing-genocide-against-palestinians/>

Auschwitz-Birkenau, Endlösung – direct extermination stage:

https://lekcja.auschwitz.org/28_en_endlosung/

Boundless.com, World History Concepts, Casualties of World War II:

<http://library.snls.org.sz/boundless/boundless/world-history/concepts/casualties-of-world-war-ii-0-17970/>

Death camps, ARC Main Page, Lublin Headquarters, Aktion Erntefest, Majdanek, 18 June 2006:

<http://www.deathcamps.org/lublin/majdanek.html>

Department of State – United States of America, Office of the Historian, Milestones > 1945-1952 > The Truman Doctrine, 1947:

<https://history.state.gov/milestones/1945-1952/truman-doctrine>

German Propaganda Archive, Calvin University, Michigan:
<https://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/goeb36.htm>

Etymoline, Origin and history of holocaust:
<https://www.etymonline.com/word/holocaust>

International Commission of Historians / Internationalen Historikerkommission:
<https://www.jta.org/archive/panel-finds-no-proof-waldheim-committed-war-crimes-but-says-he-lied-about-his-war-record>

και:
<https://www.theguardian.com/world/2007/jun/14/austria.guardianobituaries>

ICJ, Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening), United Nations, 3 Φεβρουαρίου 2012:
<https://webtv.un.org/en/asset/k1j/k1jhz6hjgt>

Memories of the Occupation in Greece (MOG), στήλη «Reprisals»:
<https://www.occupation-memories.org/en/deutsche-okkupation/repressalien/index.html>

No. 29226, FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY, GERMAN DEMOCRATIC REPUBLIC, FRANCE, UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS, UNITED KINGDOM OF GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND and THE UNITED STATES OF AMERICA Treaty on the final settlement with respect to Germany (with agreed minute). Signed at Moscow on 12 September 1990 [PDF]. Διαθέσιμο στο:
<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201696/volume-1696-I-29226-English.pdf>

The Watson School of International and Public Affairs, «Weaponizing Language: Misuses of Holocaust Memory and the Never Again Syndrome», 15 March 2024:
<https://home.watson.brown.edu/research/research-briefs/weaponizing-language>

United Nations, The question of Palestine, UN expert Francesca Albanese warns torture has become ‘state doctrine’ in Israel, making prisons instruments of genocide and torture:
<https://www.un.org/unispal/document/un-expert-warns-torture-has-become-state-doctrine-in-israel-making-prisons-instruments-of-genocide-and-torture/>

World Jewish Congress – UNESCO, «What is the difference between “Holocaust” and “Shoah”?»:
<https://aboutholocaust.org/en/facts/what-is-the-difference-between-holocaust-and-shoah>

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Ελευθερία, αριθ. φύλ. 307, 10-05-1945.

Μακεδονία, αριθ. φύλ. 11210, 10-04-1945.

Μακεδονία, αριθ. φύλ. 12809, 09-03-1950.

Ο Ελληνικός Βορράς, αριθ. φύλ. 289, 04-04-1946.

Ο Ελληνικός Βορράς, αριθ. φύλ. 463, 08-06-1946.

Ο Ελληνικός Βορράς, αριθ. φύλ. 1698, 09-03-1950.

Ο Ελληνικός Βορράς, αριθ. φύλ. 1997, 04-09-1951.

Ο Ελληνικός Βορράς, αριθ. φύλ. 2624, 03-09-1953.

Το Φως, αριθ. φύλ. 11778, 09-07-1946.

Το Φως, αριθ. φύλ. 11899, 01-27-1947.

Το Φως, αριθ. φύλ. 15620, 03-08-1959.

Φωνή, αριθ. φύλ. 81, 06-06-1945.